

130. Guldrupe kyrka.

Utom de här behandlade fyra Guldrupe-inskrifterna (G 126–129) iakttog P. A. Säve vid sitt besök år 1850 några smärre, nu försvunna ristningar på olika ställen i putsen. Sålunda framhåller han i sin reseberättelse år 1850 (ATA), att Ave Maria »jemte dåliga teckningar af Run-alphabetet, namn, m. m., stå på flera ställen, mer eller mindre tydligt, ritade på tornkammarens väggar». I *Gutniska urkunder* anmärkes (s. 43, vid nr 79), att »i tornrummet» finnes — förutom G 127 — »Ave Maria och runraden på flere ställen.»

Dessutom har P. A. Säve i norra tornbågsstödet puts iakttagit de fem första runorna i runraden. Deras plats var »5 Tum längre ned under» G 128, och runorna »tyckas vara en oredig början af Run-alphabetet»; se fig. 104: 1. Denna ristning upptages i *Gutniska urkunder* som nr 78: »Ett litet stycke under föregående [= S 77, G 128] stå . . . 5 mynder, som till formen stå på öfvergång mellan runor och munkstil . . . utgörande början till runraden.»

Slutligen har P. A. Säve i reseberättelsen år 1864 (ATA), s. 284, avritat ytterligare några »Run-ritningar i kalk-rappningen å södra väggen» (se fig. 104: 2). Säve läser där fyra runföljder under varandra: **maria, oul, keredunmen, liga • ker • lak • nils**. I »s^a smygen af v^a dⁿ» har en yxa tecknats; under denna läser Säve runorna **ukni**, vilket han förmodar vara felristat »för **uksi**», 'yxa' eller, lästa från höger till vänster, **ikup**, 'Jakob' (se fig. 104: 3).

131. Guldrupe kyrka.

Pl. 77.

Litteratur: O. v. Friesen, Anteckningar 1924 (UUB); E. Bohrn, Guldrupe kyrkas tornhuv (i: *Fornvännen* 1938), s. 161 f.; J. Roosval, Kronologi och metrologi på Guldrupe kyrka (i: *Fornvännen* 1938), s. 273 f., s. 280; Sveriges kyrkor: Gotland Bd 4: 3 (1952), s. 354.

Äldre avbildning: E. Bohrn, teckningar (i a. a. s. 162).

På olika ställen i tornspirans trävirke finnas runristningar och enstaka runor. De såvitt känt tidigaste uppgifterna om några av dessa ristningar ha lämnats av E. Lundmark till O. v. Friesen (se Anteckningar 1924, UUB). Inskrifterna ha senare (år 1936) undersökts av E. Bohrn i samband med hans ingående beskrivning av Guldrupe tornhuvs konstruktion.

Ristningarna finnas på hjärtstockens södra sida (*a*), på stödbockskonstruktionens nordvästra hörnstolpe (*b*), på den nordöstra hörnstolpen (*c*) och på den sydöstra (*d*). På den sydöstra och den sydvästra hörnstolpen finnas också de två ristningarna *e* och *f*. Ristningarna *a–d* äro kraftigt ristade; redskapet har tydligen varit ett håljärn. Däremot äro ristningarna *e* och *f* mycket smala och grunda, av allt att döma rispade med en kniv.

a. Ristning på hjärtstockens södra sida, nära stockens bas. Ristningens längd är 46 cm. Runornas storlek är 22–24 cm. Inskriften läses nedifrån och uppåt. Omedelbart nedanför den första runan står, ristat på samma sätt som runorna, ett bomärkeliknande tecken; dess övre hälft är ristat i hjärtstocken, dess nedre i den bärande stocken. (Något bomärke av det slag, som här har ristats, är icke känt från Guldrupe.)

Inskrift:

supr

»Söder.»

Till läsningen: 1 **s** har formen **ſ**; runan är dock något felristad; den lodräta bistaven har råkat bli för långt utdragen. I 4 **r** träffar bistaven huvudstavens mitt.

b. Ristning på nordvästra hörnstolpen i stödbocken. Ristningen, som finnes i stolpens södra sida, är 52 cm lång. Runornas storlek är 10–11 cm. Inskriften läses nedifrån och uppåt. En inskuren snedsträva från bärverket har skadat inskriftens två första runor. (På denna snedsträva står en **f**-runa och på hörnstolpen nedanför runinskriften står likaså en **f**-runa. Dessa två runtecken ha tjänat som anvisning vid hopfogningen och tillhöra sålunda icke inskriften.)

Inskrift:

uęstr nor
5

»Nordväst.»

Till läsningen: Av 1 **u** återstå endast korta stycken nedtill. Övriga delar ha gått förlorade, då den ovan nämnda snedsträvan infogades i stocken. Genom samma ingrepp har 2 **e** förlorat övre hälften och 3 **s** huvudstavens topp. 4 **tr** är tydlig binderuna; **r**-bistaven träffar huvudstavens mitt. Mellan 4 **tr** och 5 **n** är avståndet stort, men här finnes ej sk. 5 **n** har ensidig bistav. 6 **o** har ensidiga, uppåtriktade bistavar. Genom huvudstaven i 7 **r** gå ett par naturliga sprickor. Sk saknas efter 7 **r**.

c. Ristning på nordöstra hörnstolpen i stödbocken. Ristningen, som finnes i stockens västra sida, är 45 cm lång. Runornas storlek är 16 cm. Inskriften, som läses nedifrån och uppåt, lyder:

austr ; nor
5

»Nordöst.»

Till läsningen: I 1 **au**, som är tydlig binderuna, är **a**-bistaven ovanligt långt utdragen. 2 **s** har formen **N**. 3 **tr** är tydlig binderuna; **r**-bistaven träffar huvudstavens mitt. Sk före 4 **n** består av två korta streck. 4 **n** har ensidig bistav. 5 **o** har ensidiga, uppåtriktade bistavar. I 6 **r** träffar bistaven huvudstavens mitt. Sk saknas efter 6 **r**.

d. Ristningen finnes på sydöstra hörnstolpens norra sida. Inskriften, som är placerad högt upp på stocken, är 29 cm lång. Runornas storlek är 15 cm.

Inskrift:

au ; su

»Sydöst.»

Till läsningen: 1 **au** är tydlig binderuna. Sk före 2 **s** består av två avlånga punkter. 2 **s**, som har formen **N**, är något felristad; den lodräta bistaven har huggits för långt. Efter 4 **u** finnes ej sk. — Inskriften utgör givetvis en förkortning av **au[str] : su[pr]**.

e. Ristningen, som finnes på den sydöstra hörnstolpens södra sida, börjar 27 cm från stolpens bas. Inskriftens längd är 32 cm, runornas storlek 15 cm. Som ovan har påpekats, är denna inskrift (*e*) och den följande (*f*) av helt annan karaktär än *a–d*. Ristningslinjerna äro nämligen grunda och mycket smala i *e* och *f*.

Inskrift:

statiri
5

»Ståndare.»

Till läsningen: 1 **s** har formen **N**. 2 **t**, 3 **a** och 4 **t** ha ensidig bistav. 4 **t** har förlorat ett kort stycke av toppen på grund av ett urtag i stolpens kant. 5 **i** och 7 **i** äro ej stungna.

f. Ristningen finnes på sydvästra hörnstolpens västra sida, 30 cm från stolpens bas. Inskriftens längd är 26 cm; runorna äro 12 cm höga. Denna inskrift har fullständigt samma karaktär som *e*, men stolpen i vilken ristningen finnes är mycket maskstungen och delvis murken. Detta gör att inskriften har blivit något ottydligare än *e*. Runornas toppar ha på sina ställen fördärvats genom maskhål. Läsningen är likväl fullt säker.

Inskrift:

statiri

5

»Ståndare.»

Till läsningen: 1 **s** har formen **ſ**. I 2 **t**, som har ensidig bistav, är huvudstaven skadad på mitten på grund av att en träplugg har slagits genom stocken. 3 **a**, som har ensidig bistav, är grunt men säkert. I 6 **r** träffar bistaven huvudstavens mitt.

Runristningarna G 131 *a-f* ha utan tvivel alla sex gjort samma tjänst; de äro ristade för att ge anvisningar, hur stockarna skulle resas och hopfogas.

I *Fornvännen* 1938 (s. 161) meddelar Bohrn, att O. v. Friesen har varit honom behjälplig med »tydning och datering av de på tornspirans trävirke befintliga runorna». Om *e* och *f*, som av Bohrn ha lästs **statiri** och **skiiri**, skriver v. Friesen: »Vad orden betyda ... kan jag icke säga, men jag skulle snarast gissa, att de äro tekniska termer avseende namnen på byggnadsdelar väl närmast i takkonstruktionen» (a. a. s. 163).

Det kan emellertid knappast råda något tvivel om att ristaren med runföljderna **statiri** har åsyftat ett ord *standeri* m. 'ståndare', en yrkesbeteckning för ett visst slag av stående virke, i detta fall hörnstolparna i tornspiran. Vad ordets form beträffar kan det framhållas, att suffixet har den i forngutniskan vanliga formen med *i*-omljud (-*eri*). Ordet *ståndare*, *standari* har i gotländskan betydelserna »ståndstock, på hvilken en träväderkvarn hänger och vrides kring ... stående axel i en *skvattlå* ... stytt (ståndare) mot en husvägg»; se *Gotländsk ordbok* 2, sp. 1014, art. *ståndare standari*.

Bohrn lämnar (a. a. s. 163) en beskrivning av hur byggandet av tornspiran bör ha gått till: »Man har först huggit virket färdigt och sammanfogat spiran på marken. När de olika delarna sålunda befunno sig var och en på sin plats, har deras inbördes läge utmärkts genom runorna och de runliknande tecknen. Spiran har därefter tagits ned och åter uppförts uppe på tornet. Det var vid detta tillfälle, som hopmärkningstecknen hade att göra tjänst. Först lades givetvis bärverket på remstyckena, och sedan restes stödbockskonstruktionen. Kryssen utlämnades sannolikt tills vidare på en sida. Från detta håll upphissades hjärtstocken med spetsen genom stödbockskonstruktionens bjälkram upptill. Den höjdes något över sitt slutliga läge, bragtes provisoriskt i lodrätt ställning och sänktes med tappen vid dess nedre ände i det därtill avsedda hålet i bärverkets mitt. Den fastgjordes sedan slutgiltigt genom anordningen av vinkelrätt mot varandra lagda bjälkar ovanpå stödbockskonstruktionen. Därefter uppmonterades sparrarna, och slutligen påspikades takpanelen.»

En datering av runinskrifterna G 131 *a-f* är givetvis av intresse ur byggnadshistorisk och runografisk synpunkt. I *Fornvännen* 1938 återges ett uttalande av O. v. Friesen i denna fråga: »Vad inskrifternas ålder beträffar ... tyda runornas former, som genomgående sammanfalla med det helstungna runalfabetet av fastlandskandinavisk (ej forngutnisk) typ på att inskrifterna ej gärna kunna vara äldre än mitten av 1200-talet; snarast torde de tillhöra 1300-talet.» Denna v. Friesens datering av runorna kommer emellertid, som Bohrn påpekar (a. a. s. 163), i strid med den uppfattning om tornets ålder som Roosval hade framlagt i *Den gotländske ciceronen* (1926), s. 101. Enligt Roosval är tornet byggt »under tidig övergångstid», d.v.s. omkr. 1220. (I arbetets andra upplaga, 1950, dateras tornet till »omkring 1225».) »Under förutsättning», skriver Bohrn, »att de bägge dateringarna äro riktiga, kan alltså tornspiran icke ha tillkommit med tornets byggande utan först senare. Man tycker dock, att det är egendomligt, att efter så pass kort tid som från 1220-talet och fram till 1200-talets mitt eller längst 1300-talet en ny tornspira skulle ha behövt göras, då den nuvarande har stått på sin plats i åtminstone 600 år. Brandspår, som skulle kunna ge en naturlig förklaring av dessa

förhållanden, finnas icke. Måhända beror dock den bristande överensstämmelsen i de bägge auktoriteternas dateringar blott på att tornet någon tid stått utan spira.»

I uppsatsen »Kronologi och metrologi på Guldrupe kyrka» (*Fornvännen* 1938) söker Roosval förklara olikheterna mellan den konsthistoriska och den runologiska dateringen. Han konstaterar (a. a. s. 273), att Guldrupe tornhuv är »en påtagligt äkta medeltida gotländsk tornspira»; men dess »tydning är dock icke fullt klar. Bohrn anger svårigheterna genom att peka på divergensen mellan konsthistorikerns datering av stentornet — början av 1200-talet — och runologens bestämning av träöverbyggnadens inskrifter — efter 1250 och troligen icke tidigare än 1300 — och föreslår den lösningen, att tornet stått utan spira en längre tid, en lösning, som han givetvis behövt tillgripa endast under antagandet att de båda av honom citerade forskarna daterat riktigt. Den ene av dem är professor Otto von Friesen. Det finns alla skäl att acceptera hans auktoritativa utlåtande. Den konsthistoriska dateringen är gjord av undertecknad» till »omkr. 1220. Brett taget, med 15 års marginal å ömse håll, kan denna siffra säkerligen icke motsägas av någon. Huru förklara trovärdigt det gap, som uppstår mellan c. 1220 och c. 1300?» Roosval tillgriper som en trovärdig förklaring en jämförelsevis invecklad metrologisk utredning, som det skulle föra för långt att referera i detta sammanhang. Hans mening är, att trähuven skulle ha höjts mot slutet av 1200-talet, och därmed skulle »den av runorna och professor von Friesen givna sena dateringen fram emot 1300 på Guldrupe tornhuv» ha funnit sin förklaring. I *Sveriges kyrkor* (1952) har Roosval gett upp försöket att förena den konsthistoriska och runologiska dateringen: »Här har efter 10 års fortsatta metrologiska erfarenheter i gotlandskyrkorna denna kompromiss övergivits» (a. a. s. 358, noten).

Det bör från runologisk sida framhållas, att en närmare datering av runinskrifter i regel är ett riskabelt företag. Detta är i särskilt hög grad fallet, när det gäller inskrifter av det slag som finnes i Guldrupe kyrkas tornhuv. Intet oöverstigligt hinder möter för att de runor som ha ristats av dem som byggde tornhuven kunna ha tillkommit vid början av 1200-talet, alltså samtidigt som stentornet. När det gäller dateringar på några få årtionden, kan runforskaren icke fälla några avgörande ord.

Förutom de här behandlade runinskrifterna G 131 a-f och några samtidigt ristade, enstaka runor och andra tecken, avsedda att ge anvisningar vid hopfogningen av tornspirans delar, finnas några sentida runinskrifter på tornhuvens bjälkar. Sålunda har namnet **nikolaus : thimgren** skrivits med blåpenna upptill i tornhuven. Samme Thimgren, som var ägare till gården Krasse i Guldrupe, har (också med runor) skrivit sitt namn i tornhuvens översta våning. Där finnes på samma sätt skrivet kyrkvärden J. P. Jacobssons (Bjers) namn. Dessa runinskrifter härröra från år 1889, då tornspiran reparerades och nytt tak lades.

132. Bondarve, Guldrupe sn.

Pl. 78, 79.

Litteratur: L 1613, S 80. C. G. Hilfeling, *Resejournal* 1801 (F m 57: 10), s. 84 f.; J. G. Liljegren och C. G. Brunius, *Nordiska fornlemningar* h. 5-6 (1823), nr XL; N. J. Ekdahl, *Resa på Gotland* 1826 (ATA), s. 31; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 137, Tab IV b; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1850 (ATA), nr 5, *Kors på Gotland* (i: Svenska fornminnesföreningens tidskrift bd 2, 1875), s. 6; O. Carlén, *Blad ur Gotlands historia* (1862, hs i ATA), s. 345; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1923 och 1924 (UUB); J. Nihlén, *Sagornas ö* (1928), s. 223 f.; O. Bannbers, *Minneskors på Gotland* (i: *Gotlandica* till Nils Lithberg 1933), s. 232 f.; E. Wessén, *Anteckningar* 1944 (ATA); *Sveriges kyrkor: Gotland* Bd 4: 3 (1952), s. 376.

Äldre avbildningar: Hilfeling, teckning (F m 57: 11, Tab. 37), litografi (i Liljegren, *Fullständig Bautil: L 1613*; i Liljegren och Brunius a. a.); P. A. Säve, teckning (i *Atlas till reseberättelsen* 1850, nr 5; återgiven i Svenska fornminnesföreningens tidskrift bd 2, s. 6); O. v. Friesen och J. W. Hamner foto 1923 (ATA; i *Sveriges kyrkor: Gotland* Bd 4: 3, 1952, s. 377).

Det vackra ringkorset står rest i en beteshage, kallad Korsåkern, 170 m NV om mangårdsbyggnaden i den östra gården i Bondarve (nr 1: 11). Korsets runristade sida vetter åt V, den figurristade åt Ö.

Hilfeling, som är den förste som har granskat och avbildat Bondarvekorset, antecknar under sin avbildning av korsets båda sidor: »Här wisas et Stenkors, uprest wid vägen nära Bondarfwe Gård: som ligger mellan Wicklow och Guldrupe Kyrkjor på Gothland; är 4. al' högt ofwan Jorden, Något öfwer 2. al' bredt